

“ניאו־עות’מאניות”), אך בה בעת גם לפרסונליזציה של קבלת ההחלטות הטורקית בעידן ארדואן. צ’אפטאי טוען שבדומה למדינות אחרות שהיו בעברן אימפריות, העבר האימפריאלי מעניק השראה לשאיפות ההווה, וגם פוליטיקאים כדוגמת ארדואן עושים בעזרתו מניפולציות (עמ’ XV). כך, בתקופתה המאוחרת של האימפריה העות’מאנית היא שאפה לערוך רפורמות וללמוד מהמעצמות המערביות בראש ובראשונה לשם השבת עוצמתה (עמ’ 9), ולא בגלל ניסיון מלאכותי מונע מבחוח לאמץ זהות חילונית שאינה “טבעית”, כפי שארדואן מנסה להציג זאת.

באופן כללי כותרות ספריו של צ’אפטאי מהשנים האחרונות משקפות רבים מהשינויים שחלו בתוך טורקיה וביחס אליה: מהאופטימיות שיש בכותרת “עלייתה של טורקיה: המעצמה המוסלמית הראשונה במאה ה־21” (2014) דרך “הסולטאן החדש: ארדואן והמשבר של טורקיה המודרנית” (2017), ולאחרונה “סולטאן בסתיו: ארדואן מתמודד עם הכוחות הבלתי נשלטים בטורקיה” (2021) – כותרת הנונת ביטוי לתהליך היחלשותו של ארדואן ולפגיעה במעמדה של טורקיה. גם בספר “האימפריה של ארדואן” כבר ברור משמות חלק מהפרקים ששאיפותיה של טורקיה עמדו בפני מבחנים לא פשוטים: “הסטירה של אירופה”, “האסון הסורי” ו”הסתיו הערבי של ארדואן”.

טענתו העיקרית של צ’אפטאי היא כי בעוד שקודמיו של נשיא טורקיה רג’פ טאיפ ארדואן ניסו לחזק את טורקיה דרך המערב, ארדואן שואף להפוך את טורקיה למעצמה העומדת בכוחות עצמה.

ארבעת פרקיו הראשונים של הספר מציגים סקירה כללית על מאפייני מדיניות החוץ הטורקית מהתקופה העות’מאנית המאוחרת ועד אירועי האביב הערבי. בהמשך בוחן הספר סוגיות ספציפיות יותר כגון מערכות היחסים הדו־צדדיות של טורקיה עם ארצות הברית בתקופת אובמה (ואחר כך פרק על היחסים בתקופת טראמפ), וכן יחסי טורקיה־רוסיה וטורקיה־איראן. באופן כללי הספר בנוי באופן כרונולוגי מהעלייה לשלטון של מפלגת הצדק והפיתוח וארדואן בשלהי 2002 ומעודכן למועד פרסום הספר (2020). ואולם פרקי הספר עוסקים לא פעם בסוגיות תמטיות ואז הם נעים הלך ושוב בין השנים הנחקרות בו. משום כך הספר פחות מומלץ למי שקורא אותו כספר רקע ראשון על התקופה, כיוון שהקפיצות קדימה ואחורה בזמן עשויות לבלבל. לעומת זאת, מי שמכיר באופן בסיסי את ההתפתחויות בתקופה

לא קלה הדרך להיות שוב אימפריה: טורקיה בעידן ארדואן

גליה לינדנשטראוס

המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) – אוניברסיטת תל אביב

שם הספר: **Erdogan's Empire: Turkey and the Politics of the Middle East**

מאת: Soner Cagaptay

שנה: 2020

מו"ל: I. B. Tauris

מס' עמודים: 369

ספרו של **סונר צ'אפטאי**, חוקר מוביל של טורקיה העכשווית ממכון וושינגטון למדיניות המזרח התיכון, הוא ספר רחב יריעה על מדיניות החוץ הטורקית בשני העשורים האחרונים. הספר חשוב עבור הקהל הישראלי בעיקר משום הדגש שיש בו על המזרח התיכון, וגם יחסי ישראל־טורקיה זוכים בו להתייחסות לא מעטה. טענתו העיקרית של צ'אפטאי היא כי בעוד שקודמיו של נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן ניסו לחזק את טורקיה דרך המערב, ארדואן שואף להפוך את טורקיה למעצמה העומדת בכוחות עצמה (stand-alone power) (עמ' xvii; 20-18). על פי צ'אפטאי, במובנים לא מעטים אנקרה כשלה בהשגת המטרה שהציבה לעצמה (עמ' 135).

כותרת הספר “האימפריה של ארדואן” מתייחסת להיבטים של ניסיונו של ארדואן להחיות רכיבים מהאימפריה העות’מאנית (מה שמכונה פעמים רבות

הנחקרת ייחנה מרוחב היריעה ומהשליטה בפרטים של צ'אפטאי.

בקריאת הספר עולה לא פעם השאלה מה היה קורה לשאיפות האימפריאליות של ארדואן אילולא פרץ האביב הערבי בסוף 2010, או אם משטרו של נשיא מצרים מוחמד מורסי לא היה נופל ב־2013. צ'אפטאי מסביר את התמיכה של ארדואן במפלגות ברחבי המזרח התיכון הקשורות לתנועת האחים המוסלמים בכך שהן נתפסות על ידו כביטוי אותנטי לרצון הציבור ואינן מבוססות על אידיאולוגיות המגיעות מבחוץ. הוא האמין שבסופו של דבר הן אלו שישלטו, בדומה למה שקרה עם מפלגת הצדק והפיתוח בטורקיה (עמ' 185). בהתייחסות בספר בולטת ההשפעה השלילית שהייתה להתרחשויות בסוריה על מדיניות החוץ הטורקית. מלחמת האזרחים גרמה למשבר עמוק ביחסים עם ארצות הברית (על רקע האכזבה הטורקית מכך שארצות הברית לא פעלה מספיק להפלת משטר אסד וכן תמכה בשלוחה הסורית של המחתרת הכורדית). נוסף על כך, ההתערבות הרוסית במלחמת האזרחים בסוריה ויכולתה לשמר את משטר אסד הגבירו את כוח המיקוח של מוסקבה מול אנקרה, בין היתר בעקבות המשבר סביב הפלת מטוס הקרב הרוסי על ידי חיל האוויר הטורקי ב־2015.

עם זאת הספר מספק מספר טיעונים משכנעים לכך שבעוד הרומנטיזציה של האימפריה העות'מאנית הובילה להיבריס באנקרה (עמ' 193), למעשה ברבות ממדינות האזור נותרו זיכרונות רעים מתקופה זו (עמ' 197). עוד טוען צ'אפטאי שהיריבות הטורקית-מצרית ארוכת השנים לא הייתה מאפשרת הרמוניה ביחסים גם אם מורסי היה נשאר בשלטון (עמ' 187). לאור הכישלונות של טורקיה בעת הנוכחית במאבקי השליטה במזרח התיכון, צ'אפטאי גם מתייחס בפרקים 14 ו־15 למאמצים של טורקיה במזרח אפריקה, בבלקן, בים השחור ואף במרכז אסיה, שהיו לטענתו מוצלחים יותר (עמ' 231). סוגיה שנדונה בהרחבה בספר היא היחסים של טורקיה עם מדינות המערב. לאור הכתיבה של צ'אפטאי ממקום מושבו בווינגטון, אין זה מפתיע שהוא בוחן סוגיה זו לעומק. צ'אפטאי מעיד על שינוי בתפיסה הרווחת של טורקיה בעיני ארצות הברית – ממדינה שיש לה זהות אירופית לכזו שנחשבת מדינה מזרח־תיכונית (עמ' 283). לטענתו גם חל שינוי בטורקיה תחת שלטון ארדואן בהשוואה לקודמיו בשלטון – ממדינה שראתה את עצמה קשורה מבחינה מדינית ותרבותית למערב למדינה שכבר אינה רואה את הדברים כך, אך כן מכירה בחשיבות הקשרים הכלכליים עם המערב ומבינה שבלי החברות בנאט"ו היא תהיה מדינת חסות של רוסיה (עמ' 271). לצד ההבדלים ממנהיגים קודמים בטורקיה

ובפרט ממייסד הרפובליקה הטורקית מוסטפא כמאל אטאטורק, צ'אפטאי מדגיש שגם ארדואן הוא למעשה "כמאליסט בארון", מהבחינה שהוא עדיין שואף להיות מוכר על ידי המערב כשותף שווה ערך. בכך צ'אפטאי למעשה מראה שלא הכול שחור בעתיד היחסים בין טורקיה ומדינות המערב.

הספר גם דן לא מעט בסוגיה של מדיניות החוץ הטורקית לאחר ניסיון ההפיכה הכושל במדינה ביולי 2016. טענה חשובה שמעלה צ'אפטאי בהקשר של נרטיב שארדואן קידם עוד לפני אירועי 2016, אך ביתר שאת אחר כך, היא שארדואן הוא קורבן שבגלל חוסר ברירה מדכא את אלו שמנסים לחתור תחתיו (עמ' 7). הגרסה של אנקרה לנרטיב זה ביחס לזירה הבינלאומית היא שארדואן רצה להפוך את טורקיה שוב למדינה גדולה ואכן התקדם בכיוון זה, אך המערב, בגלל שהוא מתעב את המוסלמים ולא רוצה לראות את שגשוגם, חתר תחת ההצלחה של טורקיה (עמ' 23). ההתייחסות המהירה של רוסיה ואיראן לצד ארדואן לאחר ניסיון ההפיכה הכושל, ומנגד התפיסה באנקרה שהמערב היה מהוסס בתמיכה בארדואן לאחר שהצליח לסכל את ניסיון ההפיכה, תרמה עוד יותר להתרחקות של טורקיה מהמערב (עמ' 266). עם הזמן, ובהתאם ל"נרטיב הקורבן", גם עלו האשמות קונספירטיביות באנקרה על כך שארצות הברית הייתה מעורבת בניסיון ההפיכה.

פרק 12 בספר נקרא "תיקון מסלול" ומתייחס לניסיון של טורקיה לשפר יחסים עם מספר מדינות וביניהן ישראל במחצית הראשונה של 2016, מכיוון שטורקיה חשה מבודדת במזרח התיכון. הקריאה בפרק במהלך שנת 2022, שבה אפשר לזהות שוב ניסיון של טורקיה לשיפור יחסים עם איחוד האמירויות, ערב הסעודית, מצרים, ישראל, ארמניה ויוון, היא חשובה. טורקיה עורכת תיקוני מסלול בתקופות של היותה במצבי חולשה, אבל כפי שתיקון המסלול ב־2016 החזיק שנים מועטות, כך גם יש לחשוש שתיקון המסלול הנוכחי הוא זמני. זאת כיוון שלא ברור אם מדובר רק בשינויים טקטיים, והשאיפה, כפי שצ'אפטאי מציג אותה, להפוך למעצמה העומדת בפני עצמה נותרה בעינה.

במדינה כמו טורקיה, שבה התרחשויות דרמטיות נראות חדשות לבקרים, אפילו ספר חדש יחסית מתיימן במהירות. כך בתקופה הנחקרת בספר רק מתחילה הירידה החדה בערך הלירה הטורקית – היחלשות שהואצה במידה משמעותית ב־2021. כך גם הספר אינו כולל עדיין את הסקרים המראים על הירידה הניכרת בתמיכה בארדואן, עד כדי סיכוי שיפסיד בבחירות לנשיאות המתוכננות ל־2023. עם זאת, הספר משרטט היטב את הגורמים להידרדרות ואת הכישלונות הטורקיים,

ד"ר גליה לינדנשטראוס היא עמיתת מחקר בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי ומתמחה במדיניות החוץ העכשווית של טורקיה. תחומי העניין הנוספים שלה הם סכסוכים אתניים, מדיניות החוץ של אזרבייג'ן, הסוגיה הקפריסאית והכורדים. gallia@inss.org.il

לפחות מבחינת מדיניות החוץ. הירידה בתמיכה בארדואן מאותתת גם על הצורך לדון ביום שאחרי תום שלטונו. ואולם כפי שצ'אפטאי מציג, טרם ברור עד כמה תיזכר המורשת שלו בהמשך כ"גדולה" (עמ' 302). מה שהספר מציג בצורה ברורה הוא שהשאיפות האימפריאליות של ארדואן היו מבוססות על כמה הנחות מוצא רעועות, ועל כן המצב הלא־פשוט שבו אנקרה ניצבת היום אל מול אתגרים פנימיים וחיצוניים אינו מפתיע.